

O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi vazirligi

Respublika ta'lim markazi

**Kar bolalar maktabida yakka
tartibdagi mashg'ulotlarda
eshitish qobiliyatini
rivojlantirish va talaffuzga
o'rgatish dasturi**

Toshkent 2013

Tuzuvchi: G.Moldabekova – Nizomiy nomidagi TDPU tadqiqotchisi,
Toshkent shahar №101-son maxsus kar bolalar uchun maktab-internat o'qituvchisi

Taqrizchilar: U.Fayziyeva p.f.n. A. Avloniy nomidagi
XTXQTMOMI PROFESSORI

Z. Jo'rayeva RTM bosh mutaxassisi

O.Ibragimova - Toshkent shahar №101-son maxsus kar bolalar uchun maktab-
internat eshitish xonasi mudirasi

Tushuntirish xati

Kar bolalar maktabida ta'lim jajarayonida o'quvchilarning og'zaki nutqni shakllantirish va eshitish qobiliyatini rivojlantirishda o'ziga xos korreksion ta'lim xususiyatlarini hisobga olgan xolda nuqsonli bolalar va o'smirlarni o'qitishni amalgam oshirish shu ishning asosiy maqsadi qilib qo'yilgan.

Nutqiy eshitish qobiliyatining rivojlanishi, nutq materialini eshitish orqali idrok qilish, maxsus tashkil etilgan ta'lim jarayonida amalga oshiriladi.

I-V sinflar yakka mashg'ulotlarida nutq materiallarni asosan eshitish orqali qabul qilish talab etiladi. Eshitib ko'rish orqali qabul qilish esa yordamchi usul kabi foydalanadi. Daktil nutqdan juda kam foydalanish lozim, agar o'quvchi so'zning tarkibini bilmasa.

Eshitish qobiliyatini rivojlantirish maxsus korreksion ish o'quvchilarni, nutq materia'ini (iboralarni, so'z birikmalarini, so'zlarni, bug'inlarni) faqat eshitish orqali farqlay bilishga, tushunishga va anglashga o'rgatadi.

Undan tashqari I sinfdan boshlab eshitish orqali nafaqat iboralarni, so'z birikmalarini va so'zlarni, balki so'zlarni va tovushlarni qabul qilishga o'rgatiladi. Yakka mashg'ulotlar jarayonida har xil faoliyat turlaridan foydalaniladi (topshiriqlarni bajarish, applikatsiyalarini tuzish, shakllar bilan ishlash, eshitish orqali diktany yozish) bular eshitish orqali idrok etiladi va nutq materiallarni tushunishga yordam beradi shu bilan birga o'quvchilarda mashg'ulotlarga qiziqish uyg'otadi.

Har bir mashg'ulot shunday tuzulish kerakki bunda o'quvchilarda og'zaki nutqni eshitish orqali qabul qilinishiga ishonch hosil qilish kerak. Agar o'quvchilar ko'pgina hollarda eshitish orqali berilgan topshiriqlarni to'g'ri bajarsa va gaplarini Grammatik jihatdan to'g'ri tuzsa, dastur materialini o'zlashtirilgan hisoblanadi.

Eshitish qobiliyatini rivojlantirish ishi 3 bosqichdan iborat:

boshlang'ich davri (tayorlov va I sinflar);

asosiy davr (II-V sinflar);

individual tovushni kuchaytiruvchi moslamalardan faol foydalanish davri (VI-X sinflar).

Boshlang'ich davri

O'quvchilarda audiometrik tekshirish orqali eshitish qoldig'ining holati aniqlanadi, tovush kuchaytiruvchi moslamalar (stasionar tipdagi va individual tovush kuchaytiruvchi moslamalar) yordamida tovush kuchi tartibi belgilanadi.

Yakka mashg'ulotlarda o'quvchilarni –matn, ibora, go'z birikmalar, so'zlar kabi nutq materialini eshitish orqali farqlashga va tushushga o'rgatiladi. Daktil nutqi kam ishlatilmoq lozim, agar o'quvchi so'z tarkibini bilmasagina mumkin. Mashg'ulotlarda bosma holdagi matnli tablichakalardan foydalaniladi.

Asosiy davr

Bu davrda o'quvchilarga dastur nutq materiallarini eshitib qabul qilish orqali beriladi. Bunda o'quvchilar tanish nutq materialini farqlash bilan birga, butun bir iboralar va matnlarni tahlil qilisha o'rganiladi.

Individual tovushni kuchaytiruvchi moslamalardan faol foydalanish davri

Bu davrda o'quvchilar individual tovush kuchaytiruvchi moslamalar yordamida katta hajmdagi matn va og'zaki nutqni, eshitib ko'rish va eshitish orqali qabul qilish malakalarini rivojlantiradi va o'rganadi. Eshitish va nutqiy rivojlanish holatiga qarab, biz o'quvchilarni 3 guruhga bo'ldik. Ghundan kelib chiqib boshlang'ich davrining ta'lim jarayonida eshitishni rivojlantirish va talaffuzga o'rgatish korreksion ishini individual dastur orqali olib borish kerak. Va ghunga qarab har bir guruh uchun alohida individual dastur tuzildi.

Birinchi guruh o'quvchilarining tavsifnomasi.

Mustaqil nutqida iboralar yoq, so'zlarni to'g'ri talaffuz etmaydi, tovushlarni almashtiradi. Muloqot paytida og'zaki nutqdan foydalanmaydi, faqat imo-ishorali va daktil nutqni ishlatadi. Nutqi ravon emas, tushunarsiz, nutqning tezlik darajasi (tempi) sekinlashgan, ovozida ham nuqsonlari mavjud. So'zlarni qo'shib talaffuz qilmaydi (bo'g'inlab, qisman va alohida tovushlar orqali); nutqdagi urg'ularga e'tibor qilmaydi va orfoepiya qoidalariga rioya qilmaydi, tovush talaffuzida esa qo'pol nuqsonlari bor.

Ikkinchi guruh o'quvchilarining tavsifnomasi.

Mustaqil nutqi- kichkina ibora va alohida go'zlardan iborat. Og'zaki nutqda muloqot qilishga qiyinaladi, daktil nutq va imo-ishoradan ham foydalanadi. Og'zaki nutqi unchalik ravonli emas yoki ravonsiz, nutqning tezlik darajasi (tempi) sekinlashgan, bir xil hollarda normada, tez gapirishi ham mumkin. Ko'p hollarda ovozida ham nuqsonlar mavjud. So'zlarni qo'shib talaffuz etadi, bir xilda bo'g'inlab, qisman va alohida tovushlar yordamida; faqat alohida tanish so'zlarda so'z urg'usiga va orfoepik qoidalariga rioya qiladi, tovushlar tarkibida qo'pol nuqsonlar mavjud.

Uchinchi guruh o'quvchilarining tavsifnomasi

Mustaqil nutqi – to'la yoyilgan ibora yoki to'liqsiz gapdan iborat, iborasida grammatik hatolar mavjud.

Og'zaki nutqi ravonli, lekin bir xil o'quvchilarda noaniq, nutqning tezlik darajasi (tempi) sekinlashgan, bir xil hollarda normada, tez gapirishi ham mumkin. Bir xil o'quvchilar ovozida, nuqsonlar mavjud bo'lishi mumkin. Ko'p hollarda so'zlarni ko'shib gapiradi, tanish nutq materialida so'z urg'usiga va orfoepik qoidalariga rioya qiladi; birinchi kontsentr tovushlarini nutq materialida talaffuz etadi (bir xil hollarda nuqsonlar bilan).

O'qituvchi o'qitish dasturini tanlashda, o'quvchining nutqning shakllanish va eshitish qobiliyatining holatiga to'g'ri kelishiga qarash lozim.

Maxsus maktabda, birinchi (ikkinchi) o'quv yili davomida, faqat birinchi yoki ikkinchi bosqich dasturini o'zlashtirgan, o'quvchilar uchun ikkinchi sinf dasturi qisqartirilib o'tilishi kerak.

Maxsus maktabda, birinchi (ikkinchi) o'quv yili davomida, uchinchi bosqich dasturini o'zlashtirgan, o'quvchilar uchun ikkinchi sinf dasturi to'liq o'tilishi kerak.

Dastur matnida atamalar uchraydi, bular kar o'quvchilarning eshitish qobiliyatini rivojlantirish korreksion ishiniing mohiyatini va xususiyatini ochib beradi.

Eshitish lug'ati- bu o'quvchilar tomonidan maxsus mashg'ulotlar paytida farqlanadigan va nutqida faol ishlatadigan nutq materialidir (so'zlar, iboralar, so'z birikmalari).

Eshitish nutqi- bu nutq oqimidagi alohida nutq tovushlarini, so'zlarni va ularning mazmunini tushunib olishga va farqlashga yordam beradigan qobiliyatni ifodalaydi.

Tanish nutq materiali - bu eshitib ko'rish va eshitish orqali, o'quvchilar tomonidan ko'p marta idrok etilgan, tanish nutq materialidir.

Notanish nutq materiali- bu o'quvchilarga eshitib ko'rish emas, balki birdaniga eshitib qabul qilishga beriladigan nutq materialidir.

Farqlash - bu o'quvchilar tomonidan eshitib qabul qilinadigan tanish nutq materiali. Farqlab qabul qilishga ko'rgazmalli qurollardan ham foydalaniladi bular har xil rasmlar, narsalar, yozilgan tablichalar.

Tushunib olish- bu tanish nutq materialini, ko'rgazmalli ko'rollarsiz eshitib qabul qilish.

Anglash - bu notanish nutq materialini, ko'rgazma qurollarsiz eshitib qabul qilish.

Eshitish qobiliyatini rivojlantirish dasturi

Tayyorlov sinfi

II chorak

Eshitish orqali so'zlarni farqlay bilish;

Tanlangan ikkita so'zdan; opa- ota; lola- olma.

Tanlangan uchta so'zdan; opa- ota - mashina, nok-bola- kitob, ot-nok- daftar:

Tanlangan to'rtta so'zdan; opa-bola-mashina-daftar, bola-qalam-daftar- olma:

Tanlangan beshita so'zdan; ota-bola-mashina- to'p-kitob:

opa-nok-bola-qalam- kitob.

III chorak

Eshitish orqali so'zlarni va iboralarni farqlay bilish va tushunish:

Darsni tashkil qilish bilan bog'liq bo'lgan nutq material.

Assalomu alaykum

Hayir

Eshitgichni taq.

Eshitgichni yech.

Sen qanday eshityapsan (yaxshi ,yomon)?

Qalamni ber (kitobni, daftarni, ruchkani, to'pni, qog'ozni)

Qalamni ol (kitobni, daftarni, ruchkani, to'pni, qog'ozni)

Qalamni qoy

Salima to'pni ol.

Kamila ma soat.

Vali, ma savatni ol.

Oydin oynani ol.

Kamila to'tini ol.

Bu bolta. Boltani ber.

Mana mashina. Shovkat mashinani ber.

Erkin eshikni och.

Chaman choyni ich.

Zebo soatni ber.

Rashida romni och.

Guli , gilosni ol.

Fotima gulni ber.

Baxtiyor , mana paxta. Rasul tuxumni ol.

Sonlarni farqlay bilish va tushunish: bir, ikki, uch, tort, besh.

IV chorak

Eshitish orqali so'zlarni , so'z birikmalarini va iboralarni farqlay bilish va tushunish:

Qiz bola yozyapti. O'g'il bola yozyapti. Qiz bola rasm solyapti. O'g'il bola rasm solyapti. Qiz bola o'ynayapti. O'g'il bola o'ynayapti. Ota o'qiyapti. Ona o'qiyapti.

Kitobni och (daftarni, albomni, javonni)

Kitobni yop (daftarni, albomni, javonni)

Sonlarni va misollarni farqlay bilish va tushunish: bir, ikki, uch, to'rt, besh, olti, yeti, sakkiz, to'qqiz, o'n.

2+1, 2-1, 3+1, 3-1.

Individual dastur

(birinchi- ikkinchi guruh o'quvchilari uchun)

I sinf

I-yarim yillik

Eshitish orqali so'zlarni , so'z birikmalarini va iboralarni farqlay bilish va tushunish:

Darsni tashkil qilish bilan bog'liq bo'lgan nutq material.

Hayirli kun (tong, kech)

Hayir

Eshitgichni taq.

Eshitgichni yech.

Sen qanday eshityapsan (yaxshi ,yomon)?

Qalamni ber (kitobni, daftarni, ruchkani, to'pni, qog'ozni)

Qalamni ol (kitobni, daftarni, ruchkani, to'pni, qog'ozni)

Kitobni yop (daftarni, albomni, javonni)

Javonga kitobni qo'y.

Sonlarni va misollarni farqlay bilish va tushunish: bir, ikki, uch, to'rt, besh, olti,

Senda qalam bormi (daftar, ruchka,kitob)

Matn farqlash va tushunish:

Plastilinni (daftarni, ruchkani) ber.

-Ol.

-Rahmat.

-Shavkat plastilinni berdi. Ra'noda plastilin bor.

Senda ruchka(ko'k ruchka, daftar) bormi ?